

aanleiding aan Israël niet alleen, maar aan de menscheid. In Paulus roeping, waarover nader, werd dit voleind. Dat apostolaat heeft toen voor Christus Kerk aan de Heilige Schrift van het Oude, de Heilige Schrift van het Nieuwe Testament toegevoegd. Orgaan voor de invloeding van den Heiligen Geest in het Lichaam des Heeren, is het tevens het instrument geweest, om voor altoos de Kerk van Christus op aarde vast te leggen in wat Petrus noemde: *De leer der apostelen*. Vandaar dat dit apostolaat wel uitstierf, maar desniettemin tot aan Jezus Wederkomst den band der belijdenis om alle geloovigen slaat.

Dr. A. K.

„Ik hoorde Dien, die tot mij sprak“.

Zoo kwam in mij, als Hij tot mij sprak, de Geest, die mij stelde op mijne voeten; en ik hoorde Dien, die tot mij sprak. Ezechiel 2: 2.

Ons, kinderen der menschen, is een hoogste vermogen daarin verleend, dat we *spreeken* kunnen, en ander spreken tot ons kunnen *beluisteren*. Dit hooge vermogen, van zelf te kunnen spreken en ander spreken te kunnen hooren, beluisteren en verstaan, hangt samen met ons geschapen zijn naar Gods beeld. Immers alle verstand in God gaat uit in het eeuwige Woord. Dat Woord was bij God en het was zelf God. En van dat Woord wordt ons betuigd, dat alle dingen door dit Woord gemaakt zijn, en dat zonder dat Woord geen ding gemaakt is, dat bestaat.

Het blijft heel de Schrift door, zooals het Scheppingsbericht in Gen. 1: 3 het ons kennen doet. Er staat niet: „God schep het licht“, maar er staat letterlijk: *God sprak*, God zeide: van God ging een *woord* uit, en dit woord luidde: Er zij licht. En toen Gods Woord dit uitsprak, toen was het licht er. En zoo ging het met alle werk der Schepping. Het heet telkens weer: „En God sprak“, en „God zeide“.

En als God gesproken heeft, dan is het er. Er is in God de Almacht. Er is geen macht denkbaar die niet in God geconcentreerd is, en van God uitgaat. Maar het diepe uitgangspunt in Gods Wezen, waar het alles uit opkomt, is altoos weer Zijn Woord, is Zijn spreken, is Zijn zeggen. En als God gesproken heeft, dan is het er.

Nu ligt zeer zeker in dat spreken Gods en in dat wonderd Word Gods het diepste mysterie, de heerlijkste verborgenheid, maar een feit blijft het dan toch, dat God ons menschen ook daarom naar zijn Beeld schep, dat ook wij het woord ontvingen; dat ook wij spreken kunnen; dat ook in ons een *spreek* zich uit; dat ook van ons woord in deze wereld macht en heerschappij uitgaat, en dat we behalve die macht, die gave om te kunnen spreken, ook daarbenevens die verwaarde gave en de hierbij hoorende macht ontvangen hebben, om wat God en menschen tot ons spreken te verstaan, en opdat we het verstaan zouden, tegelijk de macht om God en menschen te hooren, en dus ook om God en menschen te beluisteren. Vandaar dat Ezechiel, toen de Geest hem aangreep, zoos volen nadruk op legde, dat hij, toen God tot hem sprak, dit ook hoorde, dit woord *spreek*, het beluisterde, het in zich opnam en het verstond.

Hierop nu komt de Heilige Schrift telkens en op alle manier terug: God spreekt, er gaat van God een stemme uit, en dit spreken Gods, die stemme des Almachtigen mag niet ongehoord noch onopgemerkt voor ons voorbijgaan.

Juist dit echter geschiedt dagelijks, geschiedt bij maar al te velen gedurig, en dat niet hooren, dat niet beluisteren als God spreekt, is de doorgaande ontkenning van ernst, en daarom veler voortdurende zonde.

Niet te luisteren, niet te hooren als er gesproken, zelfs niet als er tot ons gesproken wordt, is ook in ons gemeene leven een telkens voorkomend gebrek. Vraag het maar aan de onderwijzers op onze scholen, wat moeite het hun vaak kost om te maken, dat de scholieren *luisteren*. En zoo ook, vraag het maar aan de predikers, hoe telkens het hun mislukt om hun gehoor wezenlijk te doen hooren wat zij prediken, en zoo te hooren. Allerlei vervult dan geest en hart. Men is in zich zelf bezig met heel andere dingen, en het daardoor niet op wat gezegd wordt. Sommigen kunnen er maar niet toe komen, om acht te geven op wat hun medegedeeld wordt. Ze luisteren niet. Ze hooren 't niet. Ze nemen 't niet in zich op.

En deze achteloosheid nu, die reeds zoo sterk onder menschen voorkomt, is maar al te vaak de zondige regel van menschen tegenover hun God.

De Schrift zegt ons, dat de hemelen Gods eer vertellen, dat het uitspansel ons zijner handen werk verkondigt; dat dag aan dag overvloediglijk sprake uitstort; dat er geen taal is waar de stem van Gods schepping niet gehoord wordt, en dat er een rede van stormwind en starrenhemel uitgaat tot aan het einde der wereld. En toch, zie maar om u heen, hoe de groote massa gedurig onder Gods starrenhemel voortwandelt zonder aan God te denken of in zijn heerlijkheid zich te vernemen. God spreekt in dat alles, maar de kinderen der menschen hooren het niet.

Geheel hetzelfde geldt van den donder. Lees maar, wat Psalm 29 ons van de *Stem des Heeren* betuigt, die de ceder breekt en de hinde doet jongen werpen.

Reeds uit de natuur komt bij dagen en bij nachten een Woord Gods tot ons, en we onzer, zoo we niet hooren.

Doch hier blijft het niet bij. Veel heiliger en heerlijker nog is de stemme Gods, die elken dag tot ons komt in onze consciëntie, en hiernede in verband de sprake Gods die tot ons komt in zijn heilige wet. Heel de Schrift is één machtig Woord Gods dat elken morgen in elk gezin uitgaat en tot iedere hart spreken wil; maar ook hier, hoe telkens schoot niet 't luisteren, schoot niet het hooren te kort. Wie zal te tellen, die midden in de Christenheid levend, Gods heilige openbaring zoo goed als nooit beluisteren, en steeds doof blijven voor het spreken Gods dat in zijn Woord ook tot hen uitgaat.

En zelfs daarmee is het leedsterste nog niet aangehaakt. Nog teederder toch is de sprake, die van God den Heere in ieders eigen ziel, met het oog op leders eigen leven, uitgaat. God

laet ons niet aan ons zelf over. God de Heere richt telkens en op alle manier zijn Goddelijke sprake en zijn heilig vermaan, zijn waarschuwing, en roeping en inspiratie tot ons. En het bange is nu maar, dat we zoo vaak zelfs de intieme taal onzes Gods lange 't oor onzer ziel laten voorbijgaan, zonder er iets van te merken. En denk nu niet, dat alleen de ongelovigen en afgedooinden hieraan schuldigen staan. Ook onder Gods lieve, geloovige kinderen vindt ge er maar al te velen, die heel een etmaal soms door leven kunnen, zonder dat ze het spreken van God tot hun ziel ontwaard hebben.

O, zoo heel anders zou het doorbrengen van elken dag des levens voor ons zijn, zoo we 't maar verstanden en er een geopen oer voorhadden, dat God de Heere geen dag en geen nacht laat voorbijgaan, dat Hij niet tot ons spreekt. Tot ons spreekt in zijn Schepping, tot ons spreekt in ons lief en leed, tot ons spreekt in onze consciëntie, tot ons spreekt in zijn heilige wet, tot ons spreekt in de mystieke gemeenschap met Christus, en tot ons o, zoo zijdeloos dringend spreekt in de intieme getuigenissen van ons eigen persoonlijk leven.

God zwijgt nooit, de sprake Gods gaat rusteloos tot ons uit. En hoe dan ons niet hooren te verontschuldigen.

Luisteren is reeds onder ons menschen een plicht, waaraan we ons niet onttrekken mogen, maar luisteren naar wat God rusteloos tot ons zij sprekt, is de heilige kunst, waarin ge als zijn kind volleerd moet zijn.

Dr. A. K.

Amsterdam, 12 Februari 1915.

Tusschen Ds. C. L. F. van Schelven en Wageningen en den heer A. K. Jaarsma, wiens naam reeds aanduidt, dat hij van Frieschen oorsprong is, ontspan zich in de *Geldersche Kerkbode* een vriendschappelijk debat over de vraag, of het gewenscht is, dat de predikanten in Friesland zich voor de prediking van de Friesche taal bedienen. Zeker deed het geval zich dusver nog maar sporadisch voor, maar indien de sterke beweging onder de Friezen voor de handhaving en ontwikkeling van hunne taal veld wint, dan is het gevaar niet zoo denkbeeldig, dat straks in meer dan een Friesche Kerk als eisch zal gesteld worden, dat de prediking regelmatig in het Friesch moet geschieden.

Tegen dat gevaar nu waarschuwt Ds. van Schelven ook o. i. terecht, en de gronden, die hij hiervoor opgeeft, zijn zeker niet van gewicht ontbloot. Hij schrijft er dit over:

Juist omdat Friesland eertijds een eigen volk was, een eigen taal had, zijn taal zelfs een *seconde* taal is, mag het oog niet gesloten voor het gevaar, dat Friesland door zijn hartstochtelijke liefde voor wat Friesch is, zich geheel isoleert van de andere provincies.

Voor al. als op religieus, geestelijk en kerkelijk gebied de grenzen al dieper en dieper getrokken worden.

Een enkel maal eens in het Friesch prediken, is oogenlijk onschuldig, maar toch een feit, dat, als het ingang vindt, Friesland alleen opentelt voor wie Friesch van geboorte is of de Friesche taal heeft aangeleerd om er zelfs in te prediken.

Niets wat meer de scheiding doortrekt als juist het religieus en de taal, vooral als beide verbonden worden.

Daarom schreef ik: *op den duur schuilt in dit provincialisme* ('tis toch geen landtaal meer) het gevaar voor verbreking van de éénheid, niet van samenverbonden, gemeerde provincies, maar van Nederland.

En wat strijd er in één land met meer dan één taal ontbranden kan, zien wij in het naburige twee of drie talige België.

Dien strijd van nabij kennende, ben ik wellicht wat vroeg met mijn bezwaren opgetreden.

Natuurlijk is hiernede allerminst bedoeld, dat het streven om de Friesche taal te ontwikkelen, zou af te keuren zijn. Maar al te lang is het Friesch als een dialect beschouwd, dat eigenlijk alleen voor de boeren geschikt was. Dat nu is het Friesch zeker niet, want het is metterdaad een zelfstandige taal, en het is volkomen te begrijpen, dat de Friezen hun taal liefhebben en ook tot voortuig willen maken van hun literatuur. Zelfs is de opmerking van den heer Jaarsma volkomen juist, dat er een gevaar in schuilt voor het religieus leven, wanneer de leiding van deze Friesche beweging geheel in handen wordt gelaten van de liberalen, omdat daardoor juist hun geschriften het meest ingang zullen vinden bij de Friezen. In zooverre zijn we dan ook dankbaar, dat thans ook van positief Christelijke zijde aan deze taalbeweging wordt deelgenomen. Gevaarlijk zou deze beweging echter wel worden, zoodra men in Friesland het Friesch uitsluitend zou gaan gebruiken in de catechisatie, de prediking, enz. Het gevolg daarvan zou wezen, dat de boerenbevolking het Hollandsch, dat men op school leert, al spoedig vergeten zou zijn en Friesland zoo geïsoleerd zou komen te staan. Al behoefde dit daarom nog niet tot een taalstrijd te leiden, zooals in België, toch toont het voorbeeld van Zwitserland, waar men vier verschillende talen spreekt, hoe schadelijk dit is voor de geestelijke eenheid van het volk. Het zou niet alleen oorzaak wezen, dat dan in Friesland allicht niet anders dan Friesch-spreekende predikanten zouden beroepen worden, een gevaar, waarop Ds. v. Schelven wees; maar wat nog erger is, de rijke literatuur in het Nederlandsch geschreven, zou voor de eenvoudige bevolking een gesloten boek worden. In Oost-Friesland en het graafschap Bentheim zien men nu reeds, hoe het voortdurend verdwijnen van de Deutsche taal bij het opkomend geslacht maakt, dat het steeds moeilijker valt den geestelijken en religieuzen band met Nederland vast te houden. En een geestelijk isolement van Friesland, door het taalordon getrokken, zou op een geestelijke schade te staan komen, die door geen verheffing van de Friesche taal kan vergoed worden.

Calvijn en de gezangen.

Een lezer van ons blad vraagt ons, of het argument van Calvijn, aan Augustinus ontleend, dat men God het best verheerlijken kan door alleen die liederen in den eredienst te zingen, die door God zelf geïnspireerd zijn, wel opgaat, waar Calvijn zelf toch in den eredienst de vrije prediking van het Woord en het vrije gebed tot God toeliet? Waarom, zoo vraagt hij, mag de prediker als mond der gemeente wel vrij, naar de Geest der geboden hem dit ingeeft, bidden tot God en evenzoo als tolk des Heeren vrij het Woord verkondigen, naar het inzicht, dat de Heilige Geest hem geeft, maar waarom mag de gemeente „op haar beurt geen gebruik maken van Christelijke liederen, die toch ook onder de bezieling des Heiligen Geestes ontstaan zijn?”

Ne maakt deze vraag niet een zuiver historische kwestie, maar het principieele geding van de Gezangen zelf, en we hebben reeds opgemerkt, dat we na het besluit der Synode ons in deze kwestie voorlopig niet wenschten te begeven. Ons doel was alleen om tegenover een minder juiste voorstelling van het gevoelen van Calvijn, zijn gevoelen in het juiste licht te stellen, maar over de vraag, of het argument van Calvijn en Augustinus flout sneed, lieten we ons niet opzet niet uit.

Toch willen we onzen lezer niet geheel onvoldaan naar huis laten gaan, en daarom voor dit eenmaal pogen hem een antwoord op die vraag te geven. De gelijkstelling van het lied in den eredienst met de prediking en het gebed, gaat daarom niet op, omdat God de Heere in Zijn Woord ons niet een collectie preeken en evenmin een stel geboden voor den eredienst schonk, maar wel een Psalmenvol. Ondenkbaar ware het natuurlijk niet geweest, dat God de Heere dit anders beschikt had. In de Lutherische Kerk heeft Luther een complete verzameling preeken gegeven, die de predikanten hadden voor te lezen op elken Zondag, en in menige Kerk heeft men nog vaste formulier-gebeden, die door den predikant moeten worden gelezen, terwijl van een vrij gebed daar geen sprake is. Indien nu de Apostelen zulk een collectie preeken voor elken Zondag en zulk een stel geboden voor den eredienst ons hadden nagelaten, dan zou het de vraag geweest zijn, of de vrije prediking en het vrije gebed wel geoorloofd zou zijn geweest. Dit is echter niet het geval. In het Nieuwe Testament is geen enkele prediking der Apostelen in eigenlijken zin ons bewaard, en wat de geboden betreft, hebben we als formulier-gebed alleen het *Onze Vader*, dat echter blijkens de usantie van de Apostolische gemeente zeker niet alleen in de saamkomsten der gemeente gebruikt is geworden. Waar nu in de Apostolische gemeente de vrije prediking van het Woord en evenzeer het vrije gebed regel was, daar ligt daarin de regel gegeven, dien ook wij bij de prediking en het gebed hebben na te volgen. Anders staat het daarentegen met het lied. De prediking en het gebed regelt zich naar de oogenblikkelijke behoefte der gemeente, verandert daarom elken Zondag en draagt altoos een min of meer subjectief karakter. Maar een spontaan uit het hart opkomend lied der gemeente is ondenkbaar; voor het lied heeft men daarom altoos noodig een *voetstapenbundel*. En waar de Heilige Schrift zulk een liederenbundel ons geeft in de Psalmen, die door den Heiligen Geest zijn geïnspireerd, daar heeft het argument van Calvijn wel degelijk waarde, dat men het veiligst gaat met deze door den Heiligen Geest zelf ons geschonken liederen dan ook alleen bij den eredienst te gebruiken.

Natuurlijk is met dit argument de zaak zelf niet tot beslissing gebracht. Indien we principieel op de kwestie wilden ingaan, zou ze veel breder en dieper moeten behandeld worden. Wat we alleen wilden doen gevoelen, is, dat het beroep op de vrije prediking en het vrije gebed niet voldoende is tegenover het argument, dat door Calvijn en Augustinus is aangevoerd.

Kerk en natuuronderzoek.

Naar aanleiding van het feit, dat het 31 December 1912 juist vier eeuwen geleden was, dat *Andreas Vesalius*, de beroemde arts en grondvester der nieuwere anatomie, te Brussel geboren werd, gaf het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* een Vesalius-nummer uit, waarin de verdiensten van dezen uitnemenden geleerde werden gebuld.

Wat in dit Vesalius-nummer niet het minst de aandacht heeft getrokken, was de bijdrage, die daarin geleverd werd door Prof. Knappert, kerkelijk hoogleraar te Leiden. Reeds op zich zelf was het een letwat wonderlijk verschijnsel, dat tusschen deze medische vakmannen ook een theoloog verzeild raakte om Vesalius te huldigen. Tot dusverre was het niet bekend, dat Prof. Knappert van de medische wetenschap bijzondere studie had gemaakt, en omgekeerd heeft Vesalius, welke verdiensten op medisch gebied men hem ook toekennen moge, voor de Vaderlandsche Kerkgeschiedenis, in welk vak Prof. Knappert onderwijs geeft, al zeer weinig betekenis gehad. Hij heeft schier heel zijn leven buiten ons vaderland doorgebracht en is tot zijn dood een trouwe zoon der Roomsche Kerk gebleven. Op Theologisch gebied heeft hij zich niet bewogen.

Wat Prof. Knappert dan toch bewoog aan Vesalius deze studie te wijden, was blijkbaar alleen, dat Vesalius hem een uitstekende gelegenheid scheen te bieden om nog eens het wel wat oude en afgezaagde thema te behandelen, dat de Kerk altijd het rennerende element

is geweest, dat telkens het nieuwe bekampt, met name het vrije onderzoek der natuur. Vesalius is nl. een der eersten geweest, die de anatomie toepaste op menschenlijken. Nu zou, volgens sommige historische schrijvers, de Inquisitie in Spanje Vesalius, die daar hoogleraar was, ter dood hebben veroordeeld en Vesalius zou, om aan die vervolging te ontkomen, een bedevaarttocht hebben ondernomen naar het Heilige land, op welke reis hij door armoede en gebrek is omgekomen. Hoewel het nu historisch volstrekt niet vast staat, dat de Inquisitie Vesalius ter dood veroordeeld heeft, en nog veel minder, dat de grond van dit doodvonnis zijn anatomie van menschenlijken was (volgens anderen zou Vesalius scherpe satyren hebben geschreven tegen de misstanden bij de geestelijkheid dezer dagen en daardoor de vervolging zijn uitgelokt) meent Prof. Knappert toch alleen op grond van de hypothese, dat de Inquisitie hem veroordeeld zou hebben wegens zijn nieuwe wijze van wetenschappelijk onderzoek, het recht te hebben Vesalius als een slachtoffer der Inquisitie en als een martelaar van de wetenschap voor te stellen, en aan de Roomsche Kerk te verwijten, dat zij deze uitnemenden beoefenaar der wetenschap evenals Galilei het zwijgen heeft willen opleggen.

Nog daargelaten, dat heel deze beschuldiging op zoo zwakke gronden steunt, dat ze zeker niet als wapen tegen de Roomsche Kerk kon gebruikt worden, kan de levensgeschiedenis van Vesalius veeleer dienen om het omgekeerde te bewijzen. Het feit, dat Vesalius voor zijn anatomie menschenlijken gebruikte, was metterdaad iets geheel nieuws en ongehoords in die dagen, en het waren niet de Roomsche geestelijken, maar de mannen der medische wetenschap, die in plaats van dankbaar dit nieuwe onderzoek te aanvaarden, hun collega veroordeelden en verketterden. Waar Vesalius zoo bitter werd aangevallen, heeft Keizer Karel V toen over deze kwestie het oordeel gevraagd van de *Theologische faculteit* te Salamanca, en deze Roomsche Theologische faculteit gaf toen blijk van veel hooger te staan dan de officieele medische wetenschap, doordat ze verklaarde, dat het anatomische onderzoek van menschenlijken volkomen geoorloofd was, mits het geschiedde in dienst der wetenschap. Voor een historicus, die geheel onpartijdig de geschiedenis wil laten spreken, zou dit geval een zeer frappant voorbeeld wezen om aan de medische heeren nu eens duidelijk te maken, hoe de officieele wetenschap, ook de medische, steeds gevaar heeft gelopen het nieuwe te veroordeelen en hoe opmerkelijk het is, dat juist de Kerk dit nieuwere tegenover de officieele wetenschap in bescherming heeft genomen. Het was daarom volkomen terecht, dat de Roomsche bladen Prof. Knappert wegens dezen onverdienden aanval tegen de Roomsche Kerk eens duchtig onder handen hebben genomen en dat in het *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* Dr. B. W. Th. Nuyens, arts te Amsterdam, op zekelijke maar afdoende gronden den Leidschen hoogleraar in de Kerkgeschiedenis kwam aantoonen, hoe weinig hij van de geschiedenis der Roomsche Kerk wist. Het Protestantisme wordt waarlijk door zulke antipaapische stoutigheden niet gediend.

Toch is in ons oog nog erger, dat Prof. Knappert zich niet onthoudt in zijn Vesalius bijdragen ook de voorstelling te geven, alsof evenzeer de Heilige Schrift het vrije onderzoek der natuur zou afkeuren als een *oneerbiedigheid* tegen de Godheid, gelijk hij het noemt. „Dezelfde gedachte, toch schrijft hij, is het, die in de 8e eeuw vóór Christus Jesaja toornen deed tegen de schepen, waarmede de menschen op de Middellandsche Zee gewaagde en verre tochten gingen ondernemen; zij kwamen te weten wat alleen God weten mag.“ Als bewijspiaats wordt dan verwezen naar Jesaja 2: 10, waar de profeet het oordeel verkondigt „tegen alle schepen van Tarsis“. Volkomen terecht is, — gelijk Ds. Landwehr in de *Rotterdamse Kerkbode* meedeelt — zelfs van Joodsche zijde tegen zulk een onvergeeflijk lichtzinnige exegese protest aangeteekend. Wie het verband, waarin deze Godsspraak voorkomt, ook maar een oogenblik inzielt, merkt terstond, hoe onhoudbaar deze uitlegging is. Jesaja kondigt aan, hoe de dag des Heeren de vernedering brengen zal van al wat trotsch en verheven is op aarde, opdat God dan alleen groot zal wezen, en teekent dan in prachtige beelden het hooge en verhevene: de ceders van Libanon en de eiken van Basan, de hooge bergen en de verhevene heuvelen, de hooge torens en de vaste muren, de schepen van Tarsis en de gewenschte schilderijen, natuurlijk niet alsof deze dingen op zichzelf verkeerd zouden zijn, — dan zou ook het planten van ceders en eikenboomen en het bouwen van muren en torens niet geoorloofd zijn geweest — maar omdat de mensch daarop zich verhoovaardigde. Hoezeer daarentegen juist bij Israël het bevaaren van de zee als een middel werd beschouwd om de groote werken Gods te bewonderen en te verheerlijken, blijkt uit het schoone woord van Psalm 107: 23 „die met schepen de zee bevaaren, handel doende op de groote wateren, die zien de werken des Heeren en zijne wonderwerken in de diepte.“

Wanneer we tegen deze valsche Schriftuitlegging met kracht opkomen, dan is het, omdat Prof. Knappert blijkbaar de antieke beschouwing, dat elk natuuronderzoekzondig is als een oneerbiedigheid tegen de Godheid, ook aan de Heilige Schrift wil opdringen. Die beschouwing nu is in den grond *heidensche*; ze komt daaruit voort, dat men bij de heidensche natuur met de Godheid vereenzelvigde; hier is de natuur het Isisbeeld, welks sluier geen sterveling mag opheffen. Maar het is juist de heerlijkheid van de Schrift, dat zij ons een geheel andere natuurbeschouwing heeft leeren kennen,

omdat ze in de natuur het *werk* Gods ziet, waarin Hij zijn Goddelijke gedachten ons openbaart, en door die beschouwing in de heidensche wereld in te dragen heeft de Christelijke Kerk de wetenschap juist vrijgemaakt en voor haar den weg gebaad voor het vrije onderzoek der natuur.

Prof. M. Noordtzij.

Met hartelijke deelneming is ook door ons het bericht ontvangen dat onze hoogbejaarde Prof. M. Noordtzij Dinsdagavond te Kampen is overleden.

Lang heeft hij van de welverdiende rust, die hem geschonken was na een druk en arbeidszaam leven, niet genoten. Wie hem den laatsten tijd ontmoette, vreesde wel dat het einde niet verre meer was. De eens zoo krachtige en sterke gestalte, was reeds gebroken. Zelfs scheen het een wonder, dat hij in October nog op de Synode te 's Gravenhage voor 't laatst verscheen. En thans is het Nieuwe jaar nauwelijks begonnen of men draagt hem reeds ter laatste rustplaats heen.

Er ligt in dit heengaan van onze oudere broeders, die jaren lang op het gebied van Kerk, School en Staat vooraan hebben gestaan, een diep smartelijke en ontroerende gedachte. Hun plaats moge reeds door jongere krachten zijn ingenomen, maar het stuk historie, dat met hun leven zich afspeelde, behoort nu voorgoed tot het verleden. En bij het geopende graf herdenkt men met stillen weemoed, hoeveel in zulk een leven ons werd geschonken.

Wat Prof. Noordtzij op politiek gebied gedaan heeft, zal elders worden herdacht. Hier hebben we alleen zijn beteekenis te schetsen voor ons kerkelijk leven. Na als predikant eerst de beide Friesche gemeenten St. Anna Parochie en Heerenveen gediend te hebben, verhuisde hij in 1872 naar Schiedam, vanwaar hij in 1875 geroepen werd om Hoogleraar te worden aan de Theologische School te Kampen. Reeds toen had hij de aandacht op zich vestigd door verschillende artikelen in het pas opgerichte Tijdschrift *De Getuigenis*, waaruit bleek, dat hij vooral op het gebied der Exegese zich bewoog, en volkomen terecht werd hem dan ook als professor de uitlegging van het Oude Testament opgedragen. Metterdaad heeft hij op dit gebied het onderwijs aan de Theologische School tot een vroeger ongekende hoogte weten op te heffen. Zijn Hebreeuwsche spraakkunst heeft als handboek voor het Hooger onderwijs uitnemende diensten bewezen en beleefde dan ook een tweeden druk. Een kostelijke proeve van zijn exegetische studien bood hij in zijn uitlegging van den 68 en 166 Psalm, die alleen betrouwen deed, dat op dit gebied niet meer van zijn hand verscheen. Vooral echter openbaarde zich zijn eigenaardig talent in de verschillende oraties, die hij als afredend rector hield, en waarin hij telkens weer aantoonde, hoe de Egyptologische en Assyriologische ontdekkingen de geloofwaardigheid der Heilige Schrift bevestigden. In dit apologetische verweer lag zijn kracht; hier stelde hij de schatten van zijn kennis uit en hier trad hij op als welgewapend kampioen voor wat hem heilig was: het gezag van Gods Woord.

Maar hoezeer hij, ook in zijn uiterlijk, een martiale figuur was, streed hij toch liever tegen vijanden dan tegen broeders. Vandaar dat hij zich meer op politiek en sociaal gebied bewoog, dan op het gebied van het kerkelijk leven. Toch ontrok hij zich daarom niet, wanneer hij meende, dat zijn plicht hem gebod om hier zijn invloed te doen gelden of de Kerken hem riepen in haar dienst. Jaren lang heeft hij de Kerken gediend als deputaat voor de correspondentie met de Hooge Overheid en als synodaal examinator van de missionaire Dienaren des Woords. En hoe hij in het opleidingsvraagstuk meermalen publiek getuigenis heeft gegeven, is wel bij ieder bekend.

Het moest echter zullen zijn leerlingen met dankbaarheid blijven denken aan wat hij als hoogleraar voor hen is geweest. Hij wist op zijn colleges hun liefde in te boezemen voor de Exegese van het Oude Testament; door zijn hartelijken en vertrouwelijken omgang won hij hun hart; en de invloed, die van hem uitging, strekte nooit anders dan om den eerbied voor het gezag van Gods Woord te versterken.

Dr. H. H. K.

Leestafel.

1. BIBLIOTHEEK VOOR GODSDIENSTONDERWIJS. Redacteuren Dr. A. TROELSTRA—Dr. H. VISCHER. Serie I, nummer 6. BIJELACHE ARCHIEF door Dr. G. KRIZER. Utrecht. G. J. A. Ruys—1914.

De BIBLIOTHEEK VOOR GODSDIENSTONDERWIJS, waarin, van zoo ongeveer alle onderdelen der THEOLOGIE, leerboeken voor gymnasien en hogere burgerscholen zullen verschijnen, miste nog een BIJELACHE ARCHIEF.

In deze leemte is thans voorzien door het, hier door mij te bespreken, leerboek van Dr. KRIZER, predikant van de Gereformeerde Kerk te Tiel.

Voorzien, laat mij dit terstond mogen zeggen, op een, naar het mij toeschijnt, lang niet overduidelijke wijze.

Toen ik vóór eenigen tijd vernam, dat Dr. KRIZER voor de bewerking van dit leerboek was aangezocht, heb ik dan ook niet anders verwacht en feliciteerde ik in gedachte de heeren Redacteuren der BIBLIOTHEEK met de keuze van dezen medewerker voor dit onderdeel der taak.

En ik had daar zoo mijn gronden voor.

Niet alleen toch, dat voor KRIZER, blijkens zijn velerlei publicaties, de lauw van den theologischen doctorstitel, om met wijlen v. OOSTERZE te spreken, geen slaaphop is geworden en dat hij, door zijn nauw verkeer met de

weten-
vol stil-
hij, de
Tiel,
docent
aan het
gewest
Wan-
vakken
gewest
of in
klassen
ONDERW-
week v-
de twee
gegeven
ARCHIEF
de voor-
atie, er
bezig, h-
minder
gymnasi-
BIBLIOTHEEK
En d-
tot zijn
op de
hoogte
chalist
verklaar-
dium de

In en-
schap g-
en het
bepaalt,
worden
paling v-
en Geel
bedding
is, dat h-
titel van
N. de
DEEL wa-
DEN DE
NIEUWE
handelt.

De z-
HET GO-
VOOR DE
VINO en
hoofstuk
na de b-
sten en
en het JO-
Het d-
geeft on-
STAATKUR
BIBLIOTHEEK
leeding en
leving en
de weten
onderdeel
Volk en
krijgswere-
Voor v-
school of
wijs, op
GODSDIEN-
een predi-
zijn wat
ARCHIEF
opdracht
voor theo-
examen, e-
dit met z-
leerd en
dium van
aanbevelen
2. G. J.
Amsterdam
Boekhandl-
De heer
te Hilversum
biographie
President-E
ZETTER, d-
aftrad. A-
voegd de
Zondag 2
kerk te Z-
lijkend por-
Niet alle
HOFFDING
throphisch
opricht is
Was ik,
wil, tot du-
op te vast
verzuim th-
Na een
hand gedaa-
TIDEGROOT
St. DOMM
PIERSON an-
WERFF van
het REVUE
gemoedslev-
rationalisme
feet waarin
uit de doot
zonen en di-
een gewich-
men beweren
gewest. O-
indruk weg
van OUDER
het gezin
stemming h-
durf ik v-
jeugd der
van somber

Na nog
reeds in zij
schiet hij
aan de hoc
het was de
het opkom-
mens colleg-
hoorde en b-
uit de oude
strijd des le-

Van bijzo-
11—15, die
te HANDEKOO
Van bijzo-
der religie
„die eigenaa-
heid in de l-
— de laatste
voor — „di-
stige kringen
klasse onzer
de schrijver
achten geen
afgegaan v-
diabolische v-
een viertal p-
zelf vermeeld
In het v-
toch da opm-
pathiek mij
religie is, di-
en diabolisch